

EUROOPAN KIELIKARTASTON SUOMEN TOIMITUS

Kuusikymmenluvulla lähti Nijmegenin yliopiston germanistiikan professorin A. Weijnenin aloitteesta käyntiin Euroopan tähän asti mittavin kielikartastohanke: kaikkien Euroopassa puhuttavien kielten yhteinen kartasto "Atlas Linguarum Europae". Tarkoituksena oli saada eri kieliryhmiä ja -kuntia harrastavien lingvistien käyttöön apuväline, joka mahdollisimman monipuolisesti valaisisi Euroopan kielten sanaston yhteisiä ja erilähtöisiä aineksia (erityisesti tietenkin kulttuurikontaktien kannalta tärkeää sanastoa), edelleen sanaston jäsentymistä eräissä selvärakenteisimmissa merkityskentissä sekä eri kielten fonologisia, morfologisia ja syntaktisiakin erikoispiirteitä.

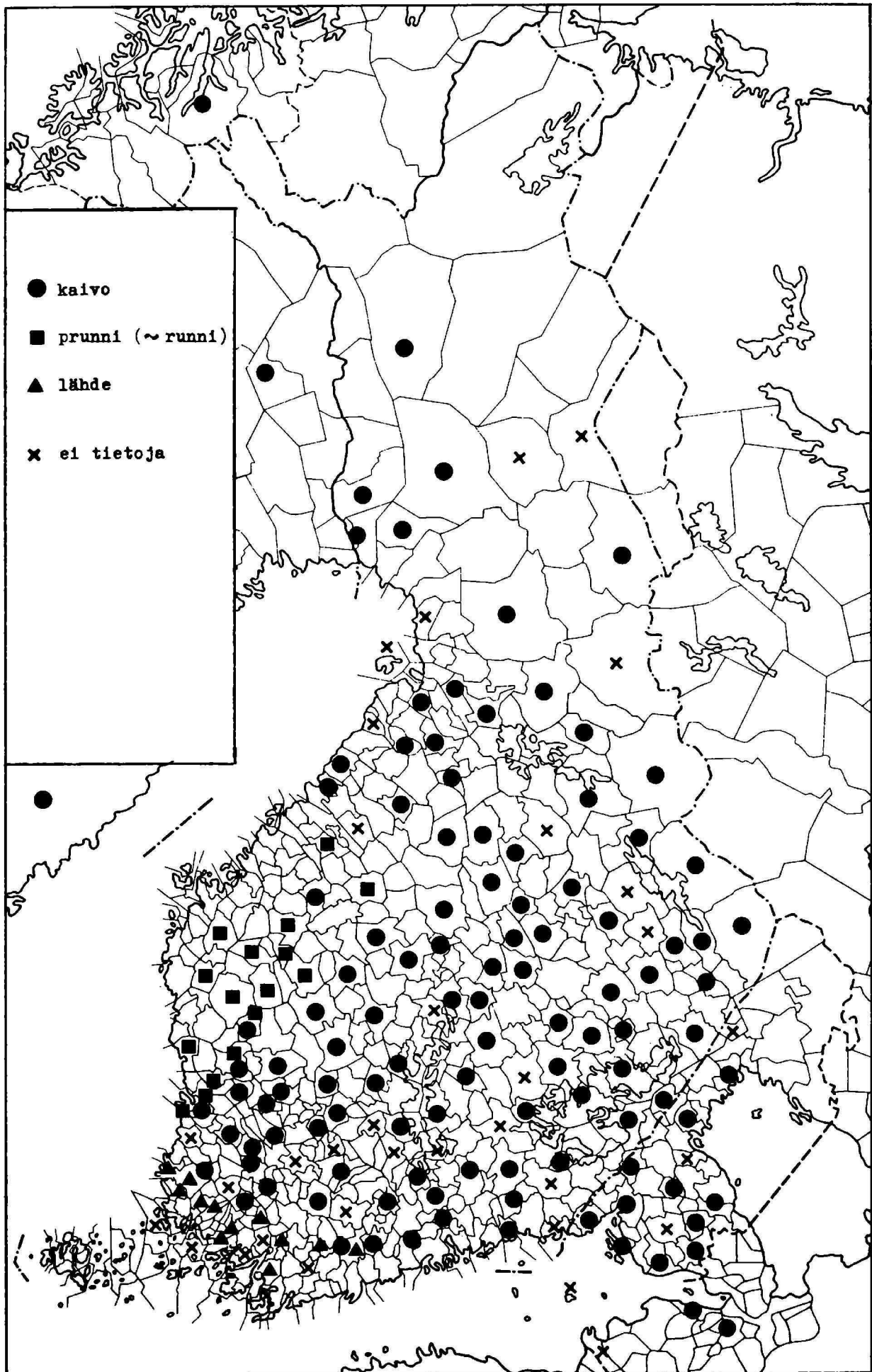
Tätä kirjoitettaessa on varmistunut jo melkein kaikkien Euroopan maiden osallistuminen tähän suurhankkeeseen. Kartaston päämaja sijaitsee Nijmegenin yliopiston murteentutkimuskeskuksessa (Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde); toimitukseen kuuluu kaksitoista lingvistiä eri maista, ja päätoimittajana on prof. Weijnen. Aineiston keruu ja alustava muokaus tapahtuu kussakin maassa erikseen. Karttojen piirtämistä tietokoneen avulla huolehtii Marburgissa sijaitseva Forschungsinstitut für deutsche Sprache, sama laitos, joka julkaisee myös laajaa saksan kieliatlasta. Julkaisemiskustannuksiin osallistuu mm. Unesco.

Suomen kielen osuuden kartastossa otti v. 1972 hoitaakseen prof. Terho Itkonen. Monien valmistelujen jälkeen päästiin syksyllä 1974 niin pitkälle, että suomen murteita edustavan aineiston poiminta ja muokaus kartaston ensimmäistä eli sanasto-osaa varten saattoi alkaa. Tähän osaan on suunniteltu tulevan yht. 546 eri käsitepiirejä valaisevaa karttaa; niiden aiheet toimitus on valinnut niin, että samat kysymykset sisältyvät myös tekeillä olevaan suureen slaavilaisten kielten yhteiseen atlasseen. Siten slaavilaisista kielistä voidaan käyttää jo valmiiksi kerättyjä ja systemoituja aineksia. Muissa maissa aineisto joko poimitaan arkisto- ja kirjallisuuslähteistä tai tallenne-

taan kysymys kysymykseltä kentällä. Suomessa antavat Sanakirjasäätiön kokoelmat miltei kaikkien kysymysten selvittämiseen niin hyvän pohjan, että erityistä kenttätöitä ei tarvita. Sellaisiin kysymyksiin, joista Sanakirjasäätiön kokoelmat eivät sisällä riittävästi tietoja, koetetaan hankkia lisäselvyyttä säätiön vapaaehtoisille kirjeenvaihtajille osoitetuin lisäkyselyin. Ensimmäinen tällainen kysymyssarja julkaistiin Sanastajassa keväällä 1975 (n:ossa 108: "Suomen sanoja Euroopan kielikartastoon").

Karttojen kooksi on suunniteltu 80 x 85 cm, ja ainakin sanastollisiin karttoihin aiotaan mahdollistaa yksi keruupiste keskimäärin 2 000 km²:ä kohti. Suomen kielen alueelle mahtuu siten 160 keruupistettä eli käytännössä noin joka kolmas suomenkielinen pitäjä. Pisteverkon rungoksi on otettu ne pitäjät, joista Sanakirjasäätiön kokoelmiin on kerätty täydellisyyttä tavoittelevat pitäjänsanastot. Näiden lisäksi verkkoon on valittu toistasataa muuta pitäjää. Valinnassa on noudatettu kahden periaatetta: pisteverkko on koitettu saada jakautumaan mahdollisimman tasaisesti eri murrealueille (lounaassa kuitenkin keskimääräistä tiheämpänä, idässä ja pohjoisessa harvempana), ja lähekkäisistä pitäjistä on kelpuutettu aina se, josta Sanakirjasäätiön kokoelmissa on eniten luotettavaa (varsinkin vapaaehtoisten kirjeenvaihtajien lähettämää) aineistoa.

Työtä on koitettu järkeistää muillakin tavoin. Ensimmäisen osan kysymyksissä on runsaasti puolet sellaisia, joiden vastaukseksi tulee kaikista suomen murteista yksi ja sama sana joko äänneasultaan identtisenä tai murteiden säännöllisten äännevastaavuuksien mukaan vaihtelevana (esim. mikä sana merkitsee 'pilveä', 'lunta', 'puun lehteä', 'ruista', 'lintua', 'kalaa', 'suuta', 'sormea', 'näkemistä', 'janoa', 'sikaa', 'munaa', 'maitoa', 'leipää', 'kirvestä', 'pesemistä', 'kysymistä', 'tuhatta', 'aikaa?'). Tällaiset sanat kontrolloidaan vain paristakymmenestä keruupisteestä. Loput kysymykset ovat sellaisia, joiden murremaantiede on mutkikkaampi (esim. mikä sana merkitsee 'ukosta', 'jääpuikkoa', 'kukkaa = kukintoa', 'pensasta', 'mäntyä', 'vadelmaa', 'vehnää', 'kissaa', 'leppäkerttua', 'lepakkoa', 'ohimoa', 'keuhkoa', 'kuuntelemista', 'puimista', 'valakkaa', 'kermaa', 'perunaa', 'silavaa', 'kan-

gaspuita', 'halpaa', 'ikkunaa', 'sytyttämistä', 'polkua', 'isoäitiä', 'iltaa', 'aikaista', 'tänään'?). Tällaisia kysymyksiä koskeva aineisto erilaisine murretoisintoineen poimitaan mahdollisimman tarkoin. Näytteeksi näin syntyvistä karttakuvista julkaistaan s. 82 yksi, 'kaivoa' merkitsevien sanojen kartta. Siitä selviää samalla suomen kielen alueen keruupisteiden verkko; ne verkkoon kuuluvat pitäjät, joista ei tätä karttaa laadittaessa ole ollut tietoja, on osoitettu pienellä ristillä. - Hyvänä apuna ovat useissa tapauksissa jo aiemmin eri yhteyksissä julkaistut kartat tai esim. opinto- töiden yhteydessä syntyneet karttaluonnokset, mutta niidenkin tiedot joudutaan tavallisesti vielä tarkistamaan ja täydentämään Sanakirjasäätiön kokoelmiin saaduilla lisäaineiksilla. Tähän mennessä on aineisto saatu ainakin alustavasti poimituksi n. 70 karttaan. Useissa tapauksissa on havaittu syntyvän kiintoisia levikkikuvia, joita ei ole aiemmin kartoitettu ja jotka ovat omiaan yllyttämään jatkotutkimuksiin. Ehkäpä sellaisiin vielä tarjoutuu tilaisuus, jos kauan suunnitteilla ollutta suomen murteiden suurta kartastoa päästään kerran valmistamaan.

Atlaksen toimitus on jo pitkälle valmistellut kysymyslistaa toistakin osaa varten, joka tulee käsittämään eräitä sanastokarttoja ja lisäksi äänne-, muoto- ja lauseopillisia karttoja. Prof. Terho Itkonen on osallistunut tähän valmistelutyöhön.

Mainittakoon vielä, että suomen ruotsalaismurteita koskevan aineiston poimittaa näiden murteiden suursanakirjan aineistosta kartaston Ruotsin toimitus, jossa Suomea edustaa prof. Carl-Eric Thors. Suomen ruotsalaismurteille on kartastossa varattu 15 keruupistettä. Fennoskandiassa puhuttavien lapin murteiden poiminta on vielä vailla lopullista organisatiota, samoin Neuvostoliitossa puhuttujen suomen sukukielten poiminta. Unkarissa on kartaston kansallinen valiokunta jo järjestäytynyt.

Kartastotyön tukena on atlaksen Suomen valiokunta, johon kuuluvat prof. Itkosen lisäksi professorit Osmo Ikola Turun yliopistosta, Heikki Leskinen Jyväskylän yliopistosta ja Pertti Virtaranta Helsingin yliopistosta. Aineiston poimijoina ja muok-

kaajina ovat vuodesta 1974 saakka olleet maist. Riitta Matilainen ja kand. Merja Sorsakivi.